

امیدوار به شفاعت بی بی مریم

• محسن جعفری مذهب
عضو هیأت علمی کتابخانه ملی ایران

در بین دولت‌های بزرگ اروپایی سده شانزدهم میلادی / دهم هجری، دولت فرانسه دیرتر از همه به فکر ارتباط و تجارت با شرق افتاد. جدا از نامه شاه عباس به هانری چهارم که سرآنتونی شرلی حامل آن بود، ارتباط جدید میان دو طرف برقرار نشد. هر چند در نیمه نخست سده هفدهم کاردینال ریشلیو (Richelieu) سعی کرد با فرستادن لوئی دهای (Louis des Hayes) به ایران تلاشی را آغاز نماید، اما ده‌های هرگز به ایران نرسید.

در نیمه دوم سده هفدهم بود که با روی کار آمدن ژان باپتیست کلبر، سیاست شرقی فرانسه وضع فعالی به خود گرفت. ابتدا پر پاسیفیک دو پروونس (Pere Pacifique de Provins) از فرقه کاتولیک کاپوسن به عنوان فرستاده (و نه سفیر) به ایران آمد و در اصفهان ماند و فعالیت‌های مذهبی را افزایش داد. اما در فعال شدن فرانسویان در ایران، پررافائل دومان سهم عمده‌ای داشت.

پررافائل دومان (ژاک دوترتر Jacques Dutertre) که پس از پیوستن به فرقه کاپوسن نام خود را عوض کرد) در سال ۱۶۱۳ در لومن به دنیا آمد. پدرش وکیل دعاوی بود. در بیستم فوریه سال ۱۶۴۴ همراه با جهانگرد و جواهرشناس نامدار فرانسوی، تاورنیه به بغداد رفت. سپس به اصفهان آمد و در آن جا ماند و به دلیل آگاهی از زبان فارسی، مترجمی هیئت‌های اروپایی را نزد شاه ایران به عهده گرفت. تاورنیه (Jean Baptiste Tavernier)، کمپفر (Engelbert Kaemfer)، پتی دلا کروا (Petis de la Croix)، تونو (Jean Thevenot) و شاردن (Chardin) مدیون آگاهی‌های او درباره ایران هستند. برای آگاهی کمپفر، دستور زبان ترکی را نوشت. آگاهی او از ریاضیات نیز قابل توجه بود. پررافائل پس از پنجاه و یک سال اقامت در ایران در سال ۱۶۹۶/۱۱۰۸ در اصفهان درگذشت.

گزارش سفررافائل دومان با عنوان وضعیت ایران در سال ۱۶۶۰

■ رافائل دومان: مسیونری به ایران در سده هفدهم
■ نوشته: فرانسیس ریشارد
■ ناشر: پاریس، انتشارات آرماتن، ۱۹۹۵، دو جلد (۳۱۸-۴۰۳ صص)

■ Raphael du Mans: missionnaire en Perse au XVIIes.
■ Athur: Francis Richard
■ Publisher: paris, Editions L'Harmattan, 1995, 2 tom [318+403 pp.]

پررافائل دومان پس از ورود به اصفهان به دلیل آگاهی از زبان فارسی، مترجمی هیئت‌های اروپایی را نزد شاه ایران به عهده گرفت

- ۸- گزارش به مارتیال دو تورین Martial de Torigne در سال ۱۶۶۶
- ۹- نامه به آقای بارون Francois Baron، کنسول فرانسه در حلب در ۸ ژوئیه ۱۶۶۷
- ۱۰- نامه به یک روحانی در سال ۱۶۶۷
- ۱۱- نامه به فرمانل Fermanuel، مدیر کمپانی فرانسوی شرق در ژرژون در ۱۴ اوت ۱۶۶۷
- ۱۲- نامه به آقای بارون Francois Baron، کنسول فرانسه در حلب در ۲۸ سپتامبر ۱۶۶۷
- ۱۳- نامه به آقای بارون Francois Baron، کنسول فرانسه در حلب در ۱۸ اکتبر ۱۶۶۷
- ۱۴- نامه به فرمانل Fermanuel، مدیر کمپانی فرانسوی شرق در پاریس در ۱۸ اکتبر ۱۶۶۷
- ۱۵- نامه به آقای بارون Francois Baron، کنسول فرانسه در حلب در ۲۷ نوامبر ۱۶۶۷
- ۱۶- نامه از آنژ دوسن - ژوزف Ange de Saint-Joseph به پیر رافائل در ۲۸ مارس ۱۶۶۸
- ۱۷- نامه به آقای بارون Francois Baron، کنسول فرانسه در حلب در ۳ آوریل ۱۶۶۷
- ۱۸- نامه به آقای بارون Francois Baron، کنسول فرانسه در حلب در ۲۳ آوریل ۱۶۶۷
- ۱۹- نامه به آقای بارون Francois Baron، کنسول فرانسه در حلب در ۲۴ آوریل ۱۶۶۷
- ۲۰- شهادت نامه برای پرگرگور دو کورکور در ۹ ژانویه ۱۶۷۰
- ۲۱- شهادت نامه برای آنژ دوسن - ژوزف Ange de Saint-Joseph در ۲۲ ژوئن ۱۶۷۰
- ۲۲- نامه به کلبر در ۲۰ اوت ۱۶۷۰
- ۲۳- نامه به گازیل Gazil در ۲۶ دسامبر ۱۶۷۲
- ۲۴- نامه به بدیک Bedik در ۲ سپتامبر ۱۶۷۴
- ۲۵- نامه به کاردینال آلتیری Altieri در ۲۲ ژانویه ۱۶۸۰
- ۲۶- نامه به شاردن در ۲۲ ژانویه ۱۶۸۰
- ۲۷- نامه به رایزین Raisin در ۱۲ مارس ۱۶۸۰
- ۲۸- نامه به رایزین در ۱۷ دسامبر ۱۶۸۰
- ۲۹- نامه به رایزین در ۲ مارس ۱۶۸۱
- ۳۰- نامه به اوربان پارسی Urbain در ۳۰ ژوئیه ۱۶۸۳
- ۳۱- نامه به کمپفر در ۲۲ سپتامبر ۱۶۸۴
- ۳۲- نامه به کمپفر در سال ۱۶۸۴
- ۳۳- نامه به کمپفر در ۱۳ اکتبر [۱۶۸۴]
- ۳۴- نامه به کمپفر بدون تاریخ
- ۳۵- نامه به جراردی (؟) Girardin در ۳۰ ژوئن ۱۶۸۵

- به کلبر تقدیم شد و دو سده بعد توسط شارل شفر با همان عنوان منتشر شد.^۱ این رساله پیشتر با عنوان وضع ایران در زمان شاه عباس ثانی^۲ به زبان فارسی منتشر شده بود. اما کتاب حاضر:
- کتاب رافائل دومان: میسونری در ایران از سده هفدهم در دو جلد تهیه شده است:
- جلد یکم شامل دو بخش: سرگذشت رافائل دومان و نامه‌های او و جلد دوم شامل چهار گزارش فرانسوی از نیمه سده ۱۷ میلادی است. ریشارد در مقدمه بسیار کوتاه کتاب، لیستی از منابع خودراکه با علایم اختصاری نشان می‌دهد، ارائه می‌کند که عمق زحمات او در این پژوهش را نشان می‌دهد.^۳
- در فصل مفصل «سرگذشت نامه» و با زیر عنوان‌های پیر رافائل، حرکت پیر رافائل به سوی اصفهان، رسیدن به اصفهان، زبان‌ها و نمایندگی کلیسا، کاپوسن‌ها و ژرژوئیت‌ها، نگارش وضعیت ایران، کتابخانه پیر رافائل، ریاست سراسقفی میسیون اصفهان، ترک برنامه کاپوسن‌ها در سیام و پگو (Pegu)، ژان تونو (Jean Thevenot) در اصفهان، باریابی نزد شاه عباس دوم، فرستاده‌های کمپانی فرانسه، مرگ شاه عباس دوم، پیر رافائل و شش سفر تاورنیه، آغاز پادشاهی شاه صفی دوم - سلیمان، مذاکره برای اتحاد کلیسا: نامه ارمینان به لوئی چهاردهم، پیر رافائل و چهل ستون بدیک (Bedik)، شاردن و پیر رافائل، رابطه با بمبو (Ambrogio Bembo)، پتی دلا کروا (Petis de laCroix) در اصفهان، پیر رافائل دومان و سفر ژان فریه (John Fryer)، عالیجناب پیکه (Piquet) در اصفهان، سفارت سوئد: جزوه گرامری و زبان‌شناسی، فعالیت در اتحاد بر علیه دولت عثمانی، سال‌های واپسین و نتیجه‌گیری، همه مطالب مربوط به پیر رافائل را با استفاده از تمام مواد مکتوب خطی و چاپی مورد بررسی قرار داده است.
- ریشارد در فصل دوم جلد یکم با عنوان «نامه‌ها»، چهل و سه نامه پیر رافائل را گردآوری نموده است:
- ۱- نامه به پوله Pouillet در ۱۴ دسامبر ۱۶۵۹
- ۲- نامه از اصفهان به تاورنیه در پاریس در ۶ دسامبر ۱۶۶۲
- ۳- نامه به سیلوسترست - آنیان Sylvestre de Saint-Aignan در ۸ نوامبر ۱۶۶۵
- ۴- گزارش به مارتیال دو تورین Martial de Torigne در سال ۱۶۶۵
- ۵- نامه به آقای بارون Francois Baron، کنسول فرانسه در حلب در ۱۲ ژوئن ۱۶۶۶
- ۶- نامه به آقای بارون Francois Baron، کنسول فرانسه در حلب در ۱۵ ژوئیه ۱۶۶۶
- ۷- نامه به آقای بارون Francois Baron، کنسول فرانسه در حلب در ۹ نوامبر ۱۶۶۶

اهمیت کتاب «رافائل دومان: میسیونری به ایران در سده هفدهم» برای پژوهش درباره روابط ایران و فرانسه، به ویژه در اواخر حکومت صفویان در ایران قابل کتمان نیست

◀ مهر اصلی کاپوسن‌ها

◀ مهر مرکز اصفهان

◀ مهر فارسی پرافائل

۳۶ - نامه به کمپفر در ۱۵ سپتامبر [۱۶۸۵]

۳۷ - نامه به کمپفر در ۱۸ اکتبر ۱۶۸۵

۳۸ - نامه به کمپفر در ۲ ژوئن ۱۶۸۷

۳۹ - نامه به کمپفر در ۱۰ ژوئیه ۱۶۹۳

۴۰ - شهادت نامه برای پرشرویین بوشاژ P. Cherubin bouchage

در ماه مارس ۱۶۹۶

۴۱ - شهادت نامه برای پرالیه دوسن - آلبر P. Eliede Saint-Albert

در ۱۲ اکتبر ۱۶۹۳

۴۲ - نامه به پرفرانسیس - ماری دو تور P. Francois-Marie de Tours

در ۱۲ ژوئیه ۱۶۹۴

۴۳ - نامه به پراپو دو بورژه P. Yves de Bourges [۱۶۹۴]

در جلد دوم علاوه بر رساله و وضعیت ایران در سال ۱۶۶۰ پرافائل دومان، سه رساله هم زمان فرانسوی درباره ایران منتشر شده است:

● رساله وضعیت ایران در سال ۱۶۶۰ (Estat dela Perse, 1660)

که پیشتر توضیحی درباره آن داده شد (صص ۱ - ۲۰۰) و نسخه فرانسوی شماره ۵۶۳۲ کتابخانه ملی فرانسه است.

● رساله خاطرات ژزویت‌ها (Memoir sur les Jesuites) که

حدود سال ۱۶۶۲ / ۱۰۷۲ نوشته شده (صص ۲۰۱ - ۲۵۷) و از آرشو میسیون‌های خارجی در پاریس به دست آمده است.

● رساله وضعیت ایران در سال ۱۶۶۵ (Estat dela Perse, 1665)

(صص ۲۵۹ - ۲۷۷) که نسخه فرانسوی شماره ۶۱۱۴ کتابخانه ملی فرانسه است.

● رساله ایران ۱۶۸۴ (De Persia 1684) (صص ۲۷۹ - ۳۸۱)

به زبان لاتینی که نسخه اسلون ۲۹۲۱ از کتابخانه بریتانیاست و

ریشارد آن را به زبان فرانسوی برگردانده، و در صفحات روبروی هم

به دو زبان لاتینی و فرانسوی آورده شده است. بهره‌گیری از نقشه‌ها

و تصاویر دوره پرافائل، نمونه دستخط و مهرهای فارسی و لاتین پرافائل، نیز بر نفاست کتاب افزوده است.

از چیزهای جالب برای من، که نام نوشته را نیز از آن برگزیده‌ام، مهر فارسی پرافائل دومان است با سجع «الهی رحم کن مرا بشفاعت

بی‌بی مریم ۱۰۵۹». سال ۱۰۵۹ برابر سال ۱۶۴۹ میلادی و پنج سال

پس از ورود او به اصفهان است. آشنایی پرافائل با فرهنگ ایرانی

حتی در ساخت مهر او نمایان است. زمانی که شاهان صفوی از سجع

«بنده شاه و ولایت» یا «کلب آستان علی» بهره می‌بردند، دیگر افراد

حق استفاده از امثال آن‌ها را نداشتند و باید القابی که کمتر خاکساری

و جان‌نثاری صاحب آن را برسانند، انتخاب کنند. از این رو عباراتی

چون «دارد امید شفاعت ز محمد ...» رواج داشت که درجه و ولایت

پذیری آن کمتر بود. بنابراین پرافائل نیز یکی از عبارات زمانه خود را

پذیرفت و با مسیحی کردن آن، نقش خود را بر نوشته‌های فارسی‌اش

گذاشت. از آن جا که اغلب سجع مهرهای آن دوره آهنگین نیز بود،

گمان می‌رود پرافائل هنوز این مسئله را ندانسته یا مهر کن

اصفهان‌های که پرافائل به او مراجعه کرده، نتوانسته یا نخواسته آن را در

سجع مهر به کار برد.

اهمیت این کتاب برای پژوهش درباره روابط ایران و فرانسه، به

ویژه در اواخر حکومت صفویان در ایران قابل کتمان نیست و آگاهی

دارم که در دست ترجمه است و امیدواریم هر چه زودتر به دست

فارسی زبانان برسد.

پی‌نوشت‌ها:

1. Raphael du Mans, Pere, *Estate de la Perse en 1660*, Paris, 1890.

۲. ترجمه عباس آگاهی، بررسی‌های تاریخی سال ۹ (۱۳۵۳)، ش ۳، صص ۱۴۹ - ۱۷۰.

۳. از دکتر فرانسویس ریشارد سپاسگذارم که نسخه‌ای از آن را به نگارنده مرحمت فرمودند.

بهره‌گیری از نقشه‌ها و تصاویر دوره پرافائل، نمونه دستخط و مهرهای فارسی و لاتین پرافائل بر نفاست کتاب فرانسویس ریشارد افزوده است